

RODZINA – KONCEPT UNIWERSALNY CZY SPECYFICZNY
KULTUROWO¹? Z DOŚWIADCZEŃ PRACY NAD TOMEM
LEKSYKONU AKSJOLOGICZNEGO SŁOWIAN I ICH SĄSIADÓW

W artykule przedstawiono podstawy metodologiczne, założenia i cele *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* – wielotomowego opracowania zainicjowanego i redagowanego do 2022 roku przez Jerzego Bartmińskiego, twórcę lubelskiej szkoły etnolingwistycznej. *Leksykon* stanowi próbę paralelnego opisu świata wartości Słowian i ich sąsiadów na szerszym tle porównawczym. Do jego cech szczególnych należą: posługiwanie się przez autorów wspólną terminologią i wspólnym aparatem pojęciowym, prowadzenie analiz na porównywalnym zestawie źródeł oraz przyjęcie podobnego sposobu definiowania znaczeń. Artykuły hasłowe bazują na trzech typach danych: systemowych, ankietowych i tekstowych (zaczepniętych z korpusów narodowych oraz z wysokonakładowej prasy o różnych profilach ideologicznych). Dotychczas w ramach *Leksykonu* opisano siedem konceptów: DOM, PRACĘ, WOLNOŚĆ, HONOR, EUROPE, DEMOKRACJĘ i RODZINĘ. Ten ostatni przeanalizowano na materiale dwunastu języków – pięciu słowiańskich, trzech germańskich, trzech romańskich i jednego bałtyckiego. Opracowanie daje podstawy do wskazania cech stanowiących o specyfice konceptu RODZINA w pierwszym dwudziestoleciu naszego wieku, dowodzi dużego zróżnicowania jego obrazów narodowych. Wydobycie wspólnych cech jądrowych jest możliwe jedynie na bardzo wysokim poziomie uogólnienia. Do wyznaczników ponadnarodowych, wspólnych wszystkim badanim lingwokulturom, należy postrzeganie rodziny jako grupy osób połączonych silnymi więzami emocjonalnymi, przede wszystkim pozytywnymi, oraz jej mocne dodatnie wartościowanie.

Słowa kluczowe: leksykon, wartości, koncept kulturowy, językowy obraz świata, aksjolingwistyka, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, rodzina.

The article presents the methodological foundations, assumptions and objectives of *The Axiological Lexicon of Slavs and Their Neighbours* – a multi-volume study initiated and edited until 2022 by Jerzy Bartmiński, founder of the Lublin School of Ethnolinguistics. The *Lexicon* is an attempt at a parallel description of the world of Slavic values against a wider comparative background. Its distinguishing features include: the use of common terminology and conceptual apparatus by the authors, the conduct of analyses based on a comparable set of sources, and the adoption of a similar method of defining meanings. The articles are based on three types of data: systemic, survey and textual (excerpted from national corpora and high-circulation press representative of different political and ideological backgrounds). So far, seven concepts have been described in the *Lexicon*: HOME, WORK, FREEDOM, HONOUR, EUROPE, DEMOCRACY and FAMILY. The latter has been

* <https://orcid.org/0000-0001-8858-8432>

1 Tytuł bezpośrednio nawiązuje do tytułu pracy J. Bartmińskiego *Dom – koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo* (Bartmiński 2015a).

analysed on the basis of twelve languages – five Slavic, three Germanic, three Romance and one Baltic. The study provides a basis for identifying the characteristics that define the concept of FAMILY in the first two decades of our century and demonstrates the great diversity of its national images. Extracting common core characteristics is only possible at a very high level of generalisation. One of the transnational determinants common to all the linguistic cultures studied is the perception of the family as a group of people connected by strong emotional bonds, primarily positive ones, and its strong positive evaluation.

Keywords: lexicon, values, cultural concept, linguistic worldview, axiological linguistics, *The Axiological Lexicon of Slavs and Their Neighbours*, family.

Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na postawione w tytule pytanie o naturę konceptu RODZINA, o jego narodowy lub też uniwersalny charakter na podstawie badań prowadzonych na potrzeby *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* przez lingwistów skupionych w międzynarodowym konwersatorium EUROJOS, działającym nieprzerwanie od chwili powołania do 2022 roku pod kierownictwem naukowym Jerzego Bartmińskiego², twórcy lubelskiej szkoły etnolingwistycznej.³

Rodzina jest przedmiotem zainteresowania badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe – socjologię, psychologię, historię, teologię, pedagogikę... Uwagę poświęcają jej również lingwiści.

Biorąc pod uwagę obfitość i różnorodność literatury usprawiedliwione jest pytanie o zasadność podjęcia tematu przez kolejny zespół językoznawców. Niezaprzeczalna wartość rezultatu ich pracy – szóstego tomu *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* – polega na paralelności prezentowanych w nim opisów, co sprzyja komparacji, do której zachęcał inicjator i redaktor naczelny *Leksykonu* Jerzy Bartmiński. Pisał o tym ze Stanisławą Niebrzegowską-Bartmińską we wstępie do trzeciego tomu pod tytułem *PRACA*: „Celem naszego *Leksykonu* jest komparacja konceptów w różnych lingwokulturach, pokazanie różnic, ale i szukanie jedności w różnorodności. Im więcej różnych języków znajdzie się w zasięgu komparacji, tym lepiej” (Bartmiński et al. 2016b: 13). I dalej: „Chcemy diagnozować nie tyle stan faktyczny [konceptu] (...) w poszczególnych krajach, co [jego] (...) rozumienie przez „zwykłych ludzi” i sposoby [jego] (...) potocznej konceptualizacji w różnych językach, w różnych lingwokulturach” (2016b: 14). Aby zrealizować to zadanie w *Leksykonie* przyjęto koncepcję „definicji kognitywnej”, zmierzającej do uchwycenie tego, jak słowa są rozumiane przez mówiących (Bartmiński 2007a, 2015b: 11).

2 Życiorys naukowy prof. J. Bartmińskiego zob. np.: (Niebrzegowska-Bartmińska 2022). Bibliografia dorobku J. Bartmińskiego zob. (Łaskiewicz et al. 2024).

3 W niniejszym tekście wykorzystano ustalenia zaczerpnięte z wcześniej opublikowanych licznych artykułów poświęconych konwersatorium EUROJOS i prowadzonych w jego ramach pracom nad *Leksykonem aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów*.

Z założenia zatem *Leksykon* nie jest zbiorem definicji pojęć w sensie logicznym, nie jest encyklopedią. Jego celem jest odpowiedź na pytanie o to, jak użytkownicy poszczególnych języków rozumieją określone wartości (Bartmiński 2015b: 11; Pazio-Wlazłowska et al. 2022: 186).

Tom *RODZINA* jest siódmym opracowaniem powstałym w ramach *Leksykonu*. Dotychczas ukazały się tomy *DOM* pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Iwony Bielińskiej-Gardziel, Beaty Żywickiej (2015); *PRACA* pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Małgorzaty Brzozowskiej, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (2016); *HONOR* pod redakcją Petara Sotirova i Dejana Ajdačicia (2017); *EUROPA* pod redakcją Wojciecha Chlebdy (2018); *WOLNOŚĆ* pod redakcją Macieja Abramowicza i Jerzego Bartmińskiego (2019); *DEMOKRACJA* pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Moniki Grzeszczak i Aleny Rudenki (2024). Wszystkie tomy *Leksykonu* są dostępne w wersji tradycyjnej i elektronicznej (LASiS).

Mówiąc o specyfice *Leksykonu* w zestawieniu z innymi opracowaniami należy odnotować trzy cechy. Pierwszą z nich jest posługiwanie się przez autorów wspólną terminologią i wspólnym aparatem pojęciowym; drugą – prowadzenie analiz na porównywalnym zestawie źródeł; trzecią – przyjęcie podobnego sposobu definiowania znaczeń (Bartmiński 2015b: 9; Bartmiński et al. 2022: 11). Dzięki powstałej w ten sposób wspólnej płaszczyźnie teoretycznej i metodologicznej możliwe jest prowadzenie analiz porównawczych (Bartmiński 2015b: 9).

Jako podstawa opracowania artykułów hasłowych *Leksykonu* wykorzystywane są trzy typy danych. Pierwsze (S) czerpane są ze źródeł systemowych, drugie (A) – pozyskano z badań ankietowych⁴, trzecie (T) – z tekstów z korpusów narodowych oraz z wysoko nakładowej prasy o różnych profilach ideologicznych (łącznie baza materiałowa określana jest skrótem S-A-T) (Bartmiński 2015b: 10; Bartmiński et al. 2022: 11).

Ankiety prowadzone na potrzeby *Leksykonu* zawierają jedno pytanie obowiązkowe, wspólne dla wszystkich analizowanych języków: *Co według Ciebie stanowi o istocie prawdziwego X?* Użycie w pytaniu modyfikatora *prawdziwy* ma na celu skierowanie uwagi na stronę wyobrażeniową pojęcia (Bartmiński 2015b: 10; Bartmiński et al. 2022: 11). Jego sens modalny zdaniem Jerzego Bartmińskiego „oscyluje w potocznym języku między ‘jest’ a ‘powinien być’” (Bartmiński 2014c: 232) zob. (Bartmiński 2001, 2014b: 204–205). Warto odnotować, że niektórzy autorzy rozszerzali badanie zadając respondentom dodatkowe pytania, m.in. o znajomość przysłów (Bartmiński et al. 2022: 14). Na potrzeby *Leksykonu* ankiety były prowadzone wśród studentów kierunków humanistycznych i ścisłych, zwykle grupa liczyła około stu osób, pięćdziesiąt kobiet i pięćdziesięciu mężczyzn (Bartmiński 2015b: 10; Bartmiński et al. 2022: 11).

⁴ Szerzej o danych ankietowych zob. (Bartmiński 2014a).

Badaniami w ramach konwersatorium EUROJOS objęto niemalże wszystkie języki słowiańskie. Z grupy zachodniej: polski, czeski, słowacki, ze wschodniej: rosyjski, białoruski i ukraiński, z południowej: bułgarski, chorwacki i serbski. Powstały analizy dotyczące języków najbliższych sąsiadów Słowian: litewskiego, niemieckiego, greckiego, a także języków zachodniej i południowej Europy: francuskiego, włoskiego, hiszpańskiego, portugalskiego, angielskiego, duńskiego. Pojawiały się opracowania na materiale języka łemkowskiego, japońskiego, chińskiego oraz języków afrykańskich. Publikowano analizy wybranych konceptów w kulturze indyjskiej oraz w antycznej kulturze greckiej (Bartmiński et al. 2022: 13).

Leksykon jest opracowywany przez międzynarodowy zespół badaczy skupionych w konwersatorium *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym* EUROJOS⁵ (Bartmiński 2015b: 11). Konwersatorium zostało powołane z inicjatywy Jerzego Bartmińskiego w 2001 roku na zakończenie Międzynarodowej Szkoły Humanistycznej Europy Środkowej i Wschodniej UW. Jest afiliowane przy Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów, Instytucie Sławistyki PAN oraz Instytucie Językoznawstwa i Literaturoznawstwa UMCS (Bartmiński 2015b: 11). Obecnie skupia ponad 120 badaczy z kilkudziesięciu polskich i zagranicznych ośrodków naukowych (Bartmiński et al. 2022: 15). Do lutego 2022 roku konwersatorium działało – niezmiennie od chwili powołania – pod kierownictwem Jerzego Bartmińskiego, obecnie kieruje nim Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska.

Badania prowadzone w ramach EUROJOS-u koncentrują się na analizach semantycznych nie tylko na materiale języków słowiańskich, ale też innych, wybranych języków z zamiarem dokonywania porównań międzyjęzykowych i międzykulturowych (Pazio-Włazłowska et al. 2022: 184). Szczególna uwaga poświęcana jest nazwom wartości, które analizowane są zgodnie z założeniem, że „JOS jest potoczną interpretacją rzeczywistości z punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka, oddaje jego mentalność, odpowiada jego punktowi widzenia i jego potrzebom” (Bartmiński 2007b: 14). Podstawy merytoryczne konwersatorium realizują koncepcję etnolingwistyki kognitywnej, przedstawioną przez Jerzego Bartmińskiego i Wojciecha Chlebdę.

W wyniku prac prowadzonych w ramach EUROJOS-u powstały liczne opracowania, wśród których znajduje się interesujący nas *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* i jego szósty tom *RODZINA*.

RODZINA na potrzeby *Leksykonu* została przeanalizowana na materiale dwunastu języków – pięciu słowiańskich, trzech germańskich, trzech romańskich i jednego bałtyckiego – z zastosowaniem jednolitej metodologii i przy wykorzy-

5 O założeniach i pracach konwersatorium zob. np.: (Abramowicz et al. 2009; Bartmiński et al. 2013, 2016a; Bielińska-Gardziel 2009, 2011, 2014a; Bielińska-Gardziel et al. 2014b; Niderla 2010).

staniu wspólnej struktury zapisu hasła, co jest istotne dla prowadzenia dalszych prac porównawczych. Koncept zbadano na materiale języka polskiego, czeskiego, słowackiego, białoruskiego, serbskiego, włoskiego, hiszpańskiego, francuskiego, litewskiego, niemieckiego, angielskiego i duńskiego.

Autorzy haseł korzystali ze schematu zapisu przedstawionego przez Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską w trzecim tomie *Leksykonu* pod tytułem *PRACA* (2016b: 25). Model ten obejmuje 8 bloków:

1. Wprowadzenie
2. Krótki przegląd badań nad konceptem
3. Podstawa materiałowa opisu
4. Koncept w świetle danych systemowych (definicje słownikowe leksykalnych eksponentów konceptu; etymologia nazw; kategorie nadrzędne (hiperonimy), kohiponimy konceptu i opposita; synonimy, derywaty i frazeologizmy)
5. Koncept w świetle danych ankietowych
6. Koncept w świetle wybranych tekstów (przysłowia; teksty literatury pięknej; teksty prasowe i publicystyczne; dane korpusowe)
7. Podsumowanie: skrócona definicja kognitywna konceptu
8. Profilowanie konceptu we współczesnych dyskursach.

Celem tomu *RODZINA* było – podobnie jak przy wcześniej opracowywanych hasłach – sprawdzenie, w jakim stopniu rodzina jest podobnie, a w jakim specyficznie pojmowana w ramach poszczególnych kultur narodowych. Myślą przewodnią *Leksykonu* jest bowiem – jak podkreślał jego inicjator i twórca, Jerzy Bartmiński – szukanie „jedności w różnorodności” (Bartmiński 2015b: 8). Badania językowego obrazu świata dowodzą bowiem, że obejmuje on elementy zarówno uniwersalne, jak i specyficzne kulturowo, właściwe tylko określonej lingwokulturze (Bartmiński 2007b: 20).

Analiza opracowań składających się na tom *RODZINA* daje podstawy do wskazania cech stanowiących o specyfice konceptu w pierwszym dwudziestolecu XXI wieku.⁶

Jakie są zatem wyznaczniki współczesnej rodziny?

Coraz ważniejsze stają się więzy emocjonalne. To one zaczynają dominować nad związkami ekonomicznymi. Niemniej – mimo ograniczenia znaczenia – wymiar bytowy nadal zajmuje istotne miejsce w konceptualizacji pojęcia. Status materialny jest ważny m.in. dla Duńczyków i Hiszpanów. Zapewnienie bytu materialnego jest też istotnym elementem składowym polskiego obrazu. Z kolei dla młodych Francuzów dobra materialne nie są kluczowe.

6 Poniższe ustalenia odwołują się do wyników opracowania przygotowanego na potrzeby tomu *RODZINA Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* (Pazio-Wlazłowska 2025).

Wymiar religijny – wspólna wiara i modlitwa – jako czynniki integrujące rodzinę są wskazywane okazjonalnie. Maleje też rola więzów krwi, przestają być one uważane za element przesądający o przynależności do rodziny. Niemniej jednak tu również, podobnie jak przy związkach ekonomicznych, wyraźne są różnice między poszczególnymi kulturami narodowymi. Zdaniem litewskich respondentów to właśnie pokrewieństwo decyduje o poczuciu bliskości. Więzy krwi obok wspólnego zamieszkiwania i posiadania wspólnego majątku są kluczowe dla konceptualizacji prototypowej rodziny hiszpańskiej.

Ograniczenie znaczenia pokrewieństwa jako czynnika bezwarunkowo przesądzającego o przynależności do rodziny zadecydowało o rozszerzeniu jej składu. Współczesna konceptualizacja rodziny wykracza poza model obejmujący rodziców i ich biologiczne dzieci. Nierzadko zaliczane są do niej osoby niespokrewnione i niespowinowane, ale połączone więzią duchową, mające wspólne poglądy i realizujące wspólne cele. Jako członkowie rodziny zaczynają być postrzegane zwierzęta, przede wszystkim psy i koty, co jest przejawem rosnącego znaczenia nurtu zmierzającego do podmiotowego traktowania istot pozaludzkich zgodnie z posthumanistyczną tendencją odejścia od antropocentryzmu. Mimo zdecydowanego rozszerzenia zakresu rodziny poczucie więzi z wcześniejszymi pokoleniami nie zostało bezwzględnie wyrugowane z postrzegania pojęcia. Nadal jest w nim obecne.

Ważnym wyznacznikiem rodziny jest posiadanie dzieci. Znamienne jest rozumienie pojęcia FAMILY w brytyjskiej odmianie języka angielskiego w znaczeniu ‘child/children’ (dziecko/dzieci). Niemniej jednak posiadanie dzieci nie jest postrzegane jako konieczny wyznacznik ustanowienia rodziny, na co wskazują m.in. słowacka i polska konceptualizacja.

Rozszerzenie składu rodziny o osoby niespokrewnione i niespowinowane, a także o istoty pozaludzkie, przesądza o przeobrażeniach jej tradycyjnego wzorca rozumianego jako zalegalizowany związek kobiety i mężczyzny, wspólnie wychowujących swoje biologiczne dzieci. Rodzina staje się indywidualnym planem na życie. Znaczenia nabierają jej modele alternatywne, rodziny monoparentalne, homoparentalne, patchworkowe.

Najpowszechniejszym modelem w badanych lingwokulturach pozostają jednak rodziny małe, składające się z dwojga rodziców różnej lub tej samej płci i z jednego, dwojga lub wyjątkowo trojga dzieci. Rzadko spotykane są wspólnie zamieszkujące rodziny wielopokoleniowe. Rozluźniają się relacje z dalszymi krewnymi. Rodzina ulega atomizacji.

Formalizacja relacji między członkami rodziny nie jest zasadnicza dla konceptualizacji pojęcia. Tu jednak również obserwujemy różnice między analizowanymi lingwokulturami. Instytucja małżeństwa nie ma istotnego

znaczenia dla Czechów i Duńczyków, ważna jest natomiast dla ceniących tradycyjne wartości Litwinów.

We współczesnej rodzinie zanika tradycyjny, dziewiętnasto- i dwudziestowieczny, podział ról na przypisane kobiecie – matce i mężczyźnie – ojcu. W duńskiej lingwokulturze doszło do głębokiej rewizji postrzegania macierzyństwa i ojcostwa. W zapomnienie odchodzą wizerunki surowego ojca i idealnej matki. Natomiast dla konceptualizacji białoruskiej rodziny tradycyjny podział ról jest nadal zasadniczy, głową rodziny pozostaje mężczyzna, a równouprawnienie płci oceniane jest negatywnie.

Jako podstawowe uczucie łączące członków rodziny przedstawiciele większości lingwokultur wskazują miłość. Istotne dla relacji rodzinnych są też zaufanie, szacunek, poczucie odpowiedzialności, zaangażowanie, poświęcenie oraz pomoc i wsparcie, a także akceptacja, empatia, szczerść i lojalność. Niemniej jednak i w tej sferze widoczne są różnice między poszczególnymi kulturami narodowymi. Dla Litwinów, na przykład, zasadnicze znaczenie ma poczucie obowiązku i odpowiedzialności, podstawą funkcjonowania litewskiej rodziny jest poświęcenie. Niemieccy ankietowani wskazują na wzajemne wsparcie, pomoc i poczucie bezpieczeństwa jako na elementy integrujące rodzinę częściej niż na miłość. Wartości te są również znaczące dla Hiszpanów. Z kolei dla konceptualizacji włoskiej rodziny ważne są klanowe poczucie jedności i wspólnoty oraz nakaz wzajemnego wsparcia, które obejmuje nie tylko osoby spokrewnione, ale też połączone wspólnymi interesami.

Istotne dla postrzegania rodziny jest wspólne spędzanie czasu, ważne są wspomnienia wspólnych wakacji oraz wspólnie celebrowanych świąt. Zwracają na to uwagę włoscy respondenci. Ważę wspólnie spędzanego czasu, przytulność, spokojną atmosferę akcentują Duńczycy. Polacy podkreślają ciepło domowego ogniska.

Chociaż nieszczęście nie wpisuje się w prototypowy obraz rodziny, to wskazania na negatywne emocje są obecne w jej konceptualizacji. Francuska RODZINA, na przykład, jest postrzegana jako miejsce sprzeczności, jej członkowie kochają się jednak mimo przeszkód i trudności. Również polski materiał dowodzi, że życie rodzinne nie oznacza bezwarunkowej sielanki, członkowie rodziny nie zawsze pozostają ze sobą w dobrych relacjach, niekiedy to gra pozorów i konwenansów. W białoruskiej rodzinie, jak wskazuje zgromadzony materiał, często akceptowana jest przemoc mocno zakorzeniona w tradycyjnym modelu hierarchicznym.

Rodzina pełni trzy zasadnicze funkcje: opiekuńczą, bytową i socjalizacyjną. Do jej podstawowych zadań należy wychowanie dzieci, przekazywanie im wartości oraz społecznie obowiązujących norm moralnych i

etycznych. W polskiej konceptualizacji pojęcia istotną rolę odgrywają tradycja, pamięć i kultywowanie obyczajów. Historia rodziny jest przedmiotem dumy. Chociaż nie obce są jej też mroczne, niechlubne tajemnice, które stara się ukryć przed światem zewnętrznym.

W rodzinie kształtuje się więź międzypokoleniowa. Jest ona jednak różnie postrzegana w różnych kulturach narodowych. W duńskiej, na przykład, mocno ugruntowane jest przekonanie, że dziecko, dążąc do samodzielności, powinno wcześniej opuścić rodzinne gniazdo. Spada intensywność relacji między krewnymi. Od członków rodziny (szczególnie dalszej) nie oczekuje się wsparcia w codziennych sprawach.

Ogląd prezentowanych w tomie haseł dowodzi dużego zróżnicowania obrazów konceptu w poszczególnych lingwokulturach, co uniemożliwia określenie jego ponadnarodowego inwariantu. Wydobyć wspólnych cech jądrowych RODZINY jest możliwe jedynie na bardzo wysokim poziomie uogólnienia. Do cech uniwersalnych należy postrzeganie rodziny jako grupy osób połączonych silnymi więzami emocjonalnymi, zwykle pozytywnymi. Ponadnarodowy charakter ma też jej wymiar aksjologiczny, powszechna społeczna świadomość wagi i znaczenia rodziny zarówno dla jednostki, jak i dla grupy. Rodzina „taka, jaka być powinna”, a nie „taka, jaka jest” niezmiennie pozostaje istotną wartością.

Literatura cytowana

- Abramowicz, Maciej, Jerzy Bartmiński, Wojciech Chlebda. „Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A” (10 VI 2009)”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 21, 2009: 341–342.
- Bartmiński, Jerzy. „Operatory *typowy* i *prawdziwy* w strukturze semantycznej tekstu”. *Prace Filologiczne* 46, 2001: 41–47.
- Bartmiński, Jerzy. „Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji”. [W:] Jerzy Bartmiński. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007a, 42–51.
- Bartmiński, Jerzy. „O pojęciu językowego obrazu świata”. [W:] Jerzy Bartmiński. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007b, 11–21.
- Bartmiński, Jerzy, Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. „Konferencja EUROJOS VI (Warszawa–Lublin, 22–25 XI 2012)”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 25, 2013: 320–322.
- Bartmiński, Jerzy. „Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata”. [W:] I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.) *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014a, 279–308.

- Bartmiński, Jerzy. „O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku”. [W:] Jerzy Bartmiński. *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze*. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, S. Wasiuta (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014b, 198–224.
- Bartmiński, Jerzy. „Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce”. [W:] Jerzy Bartmiński. *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze*. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, S. Wasiuta (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014c, 225–247.
- Bartmiński, Jerzy. „Dom – koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo”. [W:] J. Bartmiński (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1 DOM. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2015a, 15–33.
- Bartmiński, Jerzy. „Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?”. [W:] J. Bartmiński (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1 DOM. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2015b, 7–17.
- Bartmiński, Jerzy, Iwona Bielińska-Gardziel. „15 lat konwersatorium EUROJOS”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 28, 2016a: 317–322.
- Bartmiński, Jerzy, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. „Praca w kręgu wartości słowiańskich i europejskich”. [W:] J. Bartmiński (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3 PRACA. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2016b, 13–42.
- Bartmiński, Jerzy, Dorota Pazio-Włazłowska, Beata Żywicka. „Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – stan obecny i perspektywy kontynuacji”. [W:] S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, B. Żywicka (red.) *I Międzynarodowy Kongres Etnolingwistyczny*, t. 4 *Nazwy wartości i koncepty kulturowe. Hierarchie i rekonstrukcje*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2022, 9–17.
- Bielińska-Gardziel, Iwona. „O pracach konwersatorium EUROJOS”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 21, 2009: 343–345.
- Bielińska-Gardziel, Iwona. „Konferencja EUROJOS-V: ‘Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów’, Lublin, 23–25 września 2010”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 23, 2011: 285–290.
- Bielińska-Gardziel, Iwona. „O pracach konwersatorium EUROJOS (czerwiec 2013 – marzec 2014)”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 26, 2014a: 228–230.
- Bielińska-Gardziel, Iwona, Joanna Szadura. „Międzynarodowa konferencja ‘Teoria językowego obrazu świata i metody jego rekonstrukcji. Problem eksplikacji wartości’ (Puławy 24–26 IV 2013)”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 26, 2014b: 218–219.
- LASiS: J. Bartmiński (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1 DOM. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (red.) Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2015; t. 2 EUROPA. W. Chlebda (red.) Lublin–Opole: Wydawnictwo UMCS, 2018; t. 3 PRACA. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska (red.) Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2016; t. 4 WOLNOŚĆ. M. Abramowicz, J. Bartmiński

(red.) Lublin–Warszawa: Wydawnictwo UMCS, 2019; t. 5 HONOR P. Sotirov, D. Ajdačić (red.) Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2017; t. 7 DEMOKRACJA J. Bartmiński, M. Grzeszczak, A. Rudenka (red.) Lublin–Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo UMCS, Fundacja Sławistyczna, 2024.

Łaszkiwicz, Monika, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk (red.) Bibliografia adnotowana dorobku naukowego Profesora Jerzego Bartmińskiego. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2024.

Niderla, Anna. „Konferencja EUROJOS-IV na temat etnolingwistycznych badań nad interakcją i tekstem, Portsmouth 27–28 kwietnia 2010 r.”. Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 22, 2010: 248–249.

Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława. „Jerzy Bartmiński i jego program nauki otwartej”. Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 34, 2022: 9–39.

Pazio-Wlazłowska, Dorota, Beata Żywicka. „O badaniach językowego obrazu świata w ramach konwersatorium EUROJOS”. *Conversatoria Linguistica* XIV, 2022: 183–187.

Pazio-Wlazłowska, Dorota. „RODZINA – koncept o wielu obliczach”. [W:] J. Bartmiński (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 6 RODZINA D. Pazio-Wlazłowska (red.) Lublin–Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo UMCS, Fundacja Sławistyczna, 2025 [w druku].

Dorota Pazio-Wlazowska

PORODICA – UNIVERZALNI ILI KULTURNO SPECIFIČNI POJAM? IZ ISKUSTAVA U RADU NA TOMU AKSILOŠKOG LEKSIKONA SLOVENA I NJIHOVIH SUSEDA

Rezime

Članak predstavlja pokušaj da se odgovori na pitanje o prirodi koncepta PORODICA na osnovu istraživanja koja su za potrebe *Aksiološkog leksikona Slovena i njihovih suseda* sproveli lingvisti okupljeni oko međunarodnog naučnog seminara EUROJOS, koji se održavao do 2022. godine, pod rukovodstvom Ježija Bartminjskog, tvorca lublinske etnolingvističke škole. Tom pod nazivom *PORODICA* imao je – kao i prethodnih šest studija posvećenih konceptima KUĆA, POSAO, EVROPA, SLOBODA, ČAST i DEMOKRATIJA – za cilj da se ispita u kojoj se meri porodica na sličan, a u kojoj na specifičan način shvata u različitim nacionalnim kulturama.

Analiza ovog koncepta izvršena je na materijalima iz dvanaest jezika – pet slovenskih, tri germanska, tri romanska i jednog baltičkog. Autori su se oslanjali na jedinstvenu metodologiju i zajedničku strukturu beleženja jedinica. Takav je pristup utoliko vredniji što nudi paralelne opise, te otvara prostor za dalja međujezička i međukulturna poređenja.

Odrednički odeljci su – uz poneki izuzetak – sastavljeni na osnovu tri tipa podataka: sistemskih, anketnih i tekstualnih (preuzetih iz nacionalnih korpusa i visokotiražne štampe različitih ideoloških profila).

Analiza članaka iz toma *PORODICA* otkriva, naime, određene odlike koje svedoče o specifičnostima ovog koncepta u toku prve dve decenije XXI veka, jasno pokazujući da postoje velike razlike između nacionalnih predstava, usled čega se ne može odrediti njegova nadnacionalna invarijanta. Ključne zajedničke osobine *PORODICE* mogu se izdvojiti jedino na vrlo visokom nivou generalizacije. Među te univerzalne determinante spada, dakako, doživljavanje porodice kao grupe ljudi koji su povezani snažnim emocionalnim vezama, kao i izraženo, pozitivno njeno vrednovanje, koje se odražava kroz opštu društvenu svest o važnosti i značaju porodice kako za pojedinca, tako i za grupu.

Ključne reči: leksikon, vrednosti, kulturni koncept, jezička slika sveta, aksiologvistika, *Aksiološki leksikon Slovena i njihovih suseda*, porodica

Prevela s poljskog
Jelena Jović